

Het rancuneuze gif

De opmars van het onbehagen

Sybe Schaap

DAMON

Inhoud

Inleiding	7
1. Geluk en onvrede	15
Een niet vastgelegd dier	15
Het verzinsel van geluk	19
2. De gedrevenheid van het ressentiment	27
Het vermogen te vergeten	27
Het slachtoffer	30
3. De tragische waarheid	43
Amor fati	43
De waarachtige leugen	49
De onwaarachtige leugen	54
4. De geketende wil	60
Wilsvrijheid	60
Wils-sterkte	63
Wils-zwakte	70
5. Triomf van de verzinnelijking	82
Melancholiek verlangen	83
Paranoia	90
6. De furie van vernietiging	96
De vroege verlichting	97
Ontketende woede	101
7. Marxistische gedrevenheid	110
Een laatste filosofie	110
Alles of niets	116
Messiaanse ijver	128

8. De racistische verleiding	140
Racistische emancipatie	141
Nieuwe vijandschap	145
9. De nationaal-socialistische beweging	153
Fascistische en volkse romantiek	153
Volksracisme	157
10. Nazistische mateloosheid	162
Aanloop en escalatie	162
Obsessieve vijandbeleving	168
11. Hedendaags ressentiment	182
12. Melancholie en agitatie	186
De filosofische aanloop	186
De doem van de terreur	196
13. De lokroep van het populisme	201
De ideewereld	203
Het complot van de elite	209
14. Het einde der tijden	216
Een godsdienstige aanloop	216
De leefomgeving als slachtoffer	220
15. De hatelijke misdadiger	230
Het menselijke van het kwaad	230
De keerzijde van de vrije wil	237
16. Het lijdende dier	244
De amorele natuur	245
Het dier als schone schijn	247
17. Zelfoverwinning	254
De waarheid die verlost	256
Een welwillend antwoord	262
Lessen uit een mythisch verleden	270
Literatuur	281

Inleiding

Het valt moeilijk te negeren: de Nederlander is boos. Velen althans zijn snel boos, zo niet woedend, vaak met luidruchtige uitingen. Het gaat om een aanstekelijke, niet zelden hatelijke boosheid, een die al even gemakkelijk om zich heen grijpt als taboes doorbreekt. De hedendaagse agressieve gestemdheid is de schaamte al voorbij. Openlijke uitingen van woede en ongeremde emotionele ontladingen gelden allang niet meer als een teken van zwakte of een verlies aan deugdzaam zelfbeheersing. Nederland zet de toon, zij het een naargeestige. Men laat zich gaan, de taal past zich aan, denigrerende uitingen worden gewoon. Banale uitlatingen, zoals *islamitisch stemvee*, roepen nauwelijks nog protest op. De toon verraadt een onbeheerste gedrevenheid en infecteert. Het moge duidelijk zijn: het gif van de rancune doet zijn werk, een infectueus gif dat inwerkt op anderen. De luidkeels aangeprezen vrijheid van meningsuiting ondersteunt de graagte waarmee de rancuneuze boosheid zich naar buiten wendt en zich verliest in *verontwaardiging*. In het omlaag halen van de waardigheid van anderen wordt de eigen waardigheid meegenomen. Verontwaardigd geklaag loopt als vanzelf door in verwijten, beschuldigingen en aanklachten. En zijn er niet aanleidingen te over? Dat kan zijn. Dergelijke aanleidingen zijn echter van alle tijden, maar leiden niet altijd en overall als vanzelf tot dit type reacties. Waarom richt de energie zich niet op het analyseren van het eventuele probleem en op het zoeken van effectieve oplossingen? Dit dus zonder theatrale boosheid en zonder emoties de vrije loop te laten? Of *weigert* rancuneuze gedrevenheid een nuchtere benadering? Zwelgt rancune liever in problemen? Belichaamt men ook zelf een probleem? Wijst dit op het echte vraagstuk? Over de gedrevenheid achter deze boosheid gaat dit boek. Onderwerp is de rancune, ofwel het ressentiment, de wrok. Het boek spitst het probleem van de rancune toe op de vele actuele gedaanten die deze ziekelijkheid aanneemt. Rancune mag eigen zijn aan de mens en dus van alle tijden zijn, rancune heeft ook eigentijdse verschijningsvormen.

De hedendaagse rancuneuze boosheid krijgt gevaarlijke effecten nu deze gepolitiseerd raakt en de publieke ruimte veroverd. De *Partij voor de Vrijheid* is een uitgesproken exponent van dit proces. Deze partij teert op slachtoffergevoelens, verbreidt dit gevoel en intensiveert het. Zonder schroom wordt de

slachtofferbeleving afgewenteld op daders en worden dezen gestigmatiseerd. De boosheid richt zich op daders *in persoon*. Het gaat daarbij niet eens zozeer om werkelijke bedreigingen of wandaden, het gaat veeleer om het genoegen van de uitvergroete beschuldiging. De daarbij gehanteerde formule lijkt veel op die uit de jaren dertig van de vorige eeuw. Er worden *vijandbeelden* gecreëerd, beelden die duidelijk moeten maken hoezeer het eigen bestaan wordt bedreigd. De vijand loert niet alleen van buiten, maar heeft ook complotterende handlangers in het eigen domein. Externe vijanden te over: de Europese Unie, buitenlandse arbeidskrachten, allochtonen, maar voor alles de Islam en de representanten daarvan. Voortdurend de vertaling van beelden in concreet aanwijsbare personen. Speerpunt zijn de Islamiëten, een vijand binnen en buiten, een vijand die gedreven wordt door zijn gevaarlijke politieke ideologie. Het gaat, wat het bedreigde Nederlandse volk betreft, in aanzet om een externe vijand die de eigen wereld infiltreert. Daarbij blijft het niet: deze vijand vindt verraderlijke handlangers, zodat het gevaar eveneens van binnenuit loert. Vandaar dat de verontwaardiging zich eveneens keert tegen al diegenen die heulen met deze vijand, denigrerend aangeduid als linkse elite.

De *verontwaardiging* die in beschuldigingen en hatelijkheden tot uiting wordt gebracht moet letterlijk worden genomen: er wordt alles aan gedaan om de vijand van elke waarde te beroven. Vandaar de graagte van diernamen, ziektes, plagen of de infantilisering van de vijand. Het verbale geweld schetst de ander niet alleen als een gevaar, maar maakt hem tevens minderwaardig. De beelden moeten shockeren. Het beeld van de dreigende vijand, buiten en binnen, moet een overweldigende slachtofferbeleving creëren. Elke aanleiding wordt aangegrepen om verbeelding en beleving impulsen te geven. De rancuneuze houding wordt nog versterkt door een graag gebruikt contrastbeeld, dat van de *schone schijn* van het authentieke Nederland. Ook nu een beeld dat zich losmaakt van de realiteit, maar temeer rancuneuze reacties rechtvaardigt.

De boosheid mag openlijk worden geuit onder een nieuwe legitimerende dekmantel: die van de vrijheid van *meningsuiting*, plotseling het grondrecht bij uitstek. Ooit moest dit grondrecht eigen overtuigingen en uitingen beschermen tegen de gevreesde intolerantie van derden: er was sprake van een *negatieve* vrijheid. Nu ondergaat dit recht een *positieve* draai en mag in vrijheid alles worden geventileerd wat er aan innerlijke afkeer en weerzin opwelt. De vrije meningsuiting legitimeert nu de beschadiging van de integriteit van anderen. Dit wijst op een postmodernistische gedaanteverandering van dit grondrecht. Feiten doen er niet meer toe, hoogstens zijn ze een aanleiding of adstructie.

I. Geluk en onvrede

Dat de mens een vat vol tegenstrijdigheden is, zal niet als een schokkende wijsheid overkomen. Wellicht wordt deze stelling gewaagder of uitdagender als daaraan wordt toegevoegd, dat hieraan geen ontkomen mogelijk is. Het is nu eenmaal niet anders, het gaat om een menselijke conditie. Daarover wat meer.

Een niet vastgelegd dier

Niet zomaar noemt Nietzsche de mens een niet vastgelegd dier. Veel in hem ligt namelijk open. Dit biedt de mens vrijheid en mogelijkheden, maar laat ook ruimte voor het complexe en tegenstrijdige. Vaak weet het niet vastgelegde dier niet goed om te gaan met deze complicatie en vindt het daaruit maar moeizaam zijn weg. Dit typisch menselijke draagt de mens echter als iets onontkoombaar met zich mee, hij zal ermee moeten leven, hij kan er ook zijn voordeel uit halen. *Niet vastgelegd* wil namelijk niet alleen zeggen, dat er *in* hem veel open ligt, ook *voor* hem ligt er veel open, als een ruimte die hem mogelijkheden biedt. Niet vastgelegd wil zeggen, dat de mens niet geketend is aan dwingende reacties. Hij reageert daardoor minder voorspelbaar op de vele beïnvloedende impulsen, zowel die van buiten als die in hem zelf. Daarom moet hij met creativiteit wegen vinden in dit complexe speelveld, dit steeds weer. *Niet vastgelegd* is dus een typisch menselijke conditie.

Het vrije speelveld kan bedreigend bij hem overkomen, bijvoorbeeld als de veelheid van keuzemogelijkheden iets overweldigends krijgt, als het vele chaotisch dreigt te worden, of als hij in dit vele ook nog met tegenstrijdigheden wordt geconfronteerd. Dit kan fatale gevolgen hebben als hieraan geen duidelijke richting kan worden gegeven, als wegen hieruit dus uitblijven. Daarbij geldt deze menselijke conditie de individuele mens, maar niet hem alleen. Aangezien de mens namelijk geen isoleerbaar individu is, maar een sociaal wezen, een *zoon politikon*, geldt deze openheid ook het samenleven van mensen. Ook de verhouding van mensen onderling kenmerkt zich door een veelheid aan invloeden en impulsen, waaronder ook tegenstrijdige en chaotische. Omdat in het samenleven veel open ligt, kan het vele en tegenstrijdige

bedreigend zijn voor orde en evenwicht. Niet zomaar kende de antieke Griekse wereld een uitdagend adagium, een leerregel die moest helpen dit bedreigende van de chaotische krachten in de hand te houden. Aangezien de Grieken in het teveel, in het extreme en mateloze van het menselijke denken en doen een bedreiging onderkenden, gold als mitigerende wijsheid: *niet teveel, niet te extreem, alles met mate*. Daarmee werd ervan uitgegaan, dat de mens ook weer corrigerend kan ingrijpen op het mateloze en ontwrichtende dat in het al te menselijke van de mens besloten ligt. De mens en zijn samenleving kunnen dus ook evenwicht vinden.

Dit matigende antwoord staat tegenover een ontwijkende of reactieve houding. Bedoeld wordt de reactie waarmee getracht wordt het al te menselijke, met zijn veelheid en tegenstrijdigheid, te ontlopen of te elimineren. Men wil dan van het al te menselijke verlost worden en meent creatief te kunnen ontdekken *waar* deze verlossing gevonden kan worden; wat rest is het hoe, de *weg* erheen. Deze uitweg kan in een lange tocht door een woestijn worden gezocht, maar kan ook van een vrij onmiddellijke sprong worden verwacht. Verlossing wordt dan gezocht in een godsdienstige, religieuze of metafysische transcendentie: een sprong, zoals Nietzsche zou zeggen, in bovenaardse *hoop*. De mens probeert zich met deze sprong los te maken van de woelige en ondoorgrondelijke menselijke conditie en zoekt een rustgevend, harmonieus heil, verheven boven het aardse bestaan. De hoop richt zich op een verlost bestaan, een dimensie met de pretentie van iets totaal anders. Waar het verlangen sterk genoeg is en een hoopvolle blik richting biedt, ontstaat steeds weer de illusie van de verzekerde weg naar dit heil. In deze zin hebben religies de mens volmaakte rust beloofd. Deze moet gevonden worden in de overgave aan, zo niet eenwording met een transcendentie: *het onrustige hart zoekt rust*. Hetzelfde moet ook de overgave aan een metafysische realiteit bieden; dit door middel van techniek, oefening of door tussenkomst van magiërs. Ook hier de vermeende uittreding uit het tegenstrijdige, bedreigende en toevallige, door een bevrijdende wending van de blik.

In plaats van de individuele verlossing, kan het heil ook worden toegedacht aan gehele groepen, aan samenlevingen of zelfs aan de mensheid. De mens kan op weg gaan naar een beloofd land, naar het heil van een hemelse of aardse gerechtigheid. Deze belofte kan in handen worden gelegd van een verlossende god. De mens kan zich deze belofte echter ook toe-eigenen: te verwelijken in het aardse bestaan, door eigen actie. Dit laatste roept de schijn op van trouw aan de aarde, maar is het allerminst. De illusie van verlossing